

Wykonywanie kary ograniczenia wolności przez zawodowego kuratora sądowego — ewolucja czy rewolucja? Rozważania w świetle 20 lat obowiązywania kodeksu karnego wykonawczego

MAGDALENA NIEWIADOMSKA-KRAWCZYK

ORCID: 0000-0002-7070-8616

Katedra Prawa Karnego Wykonawczego

Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego

I

Dwudziestolecie obowiązywania kodeksu karnego wykonawczego¹ skłania do refleksji na temat zmian w procesie wykonywania poszczególnych środków prawno-karnej reakcji na przestępstwo, jakie miały miejsce w tym czasie, a także ewolucji zadań podmiotów uczestniczących w procesie ich wykonywania.

Jednym z takich podmiotów, odgrywających bardzo ważną rolę, jest niewątpliwie zawodowy kurator sądowy dla dorosłych. Problematyka udziału zawodowego kuratora sądowego dla dorosłych w procesie wykonywania poszczególnych środków reakcji na przestępstwo jest bar-

¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku (Dz.U. Nr 90, poz. 557; nowelizacja z dnia 1 marca 2018 roku — tekst jedn. Dz.U. 2018 poz. 652, ze zm.) — dalej: k.k.w. Ustawa weszła w życie 1 września 1998 roku.

Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego 54, 2019

© for this edition by CNS

dzo złożona i jej omówienie w formule niniejszego opracowania nie jest możliwe. Dlatego też analizie zostaną poddane tylko zadania związane z wykonywaniem kary ograniczenia wolności, które, jak wspomniano, stanowią jedynie część obowiązków kuratora sądowego.

Patrząc na zmiany w procesie wykonywania kary ograniczenia wolności, jakie zaszły w ciągu tak długiego okresu obowiązywania k.k.w. z 1997 roku, w kontekście roli, jaką odgrywa zawodowy kurator sądowy w procesie jej wykonywania, nasuwają się następujące pytania, na które należy znaleźć odpowiedź:

1. Jak w ciągu 20 lat zmieniły się obowiązki zawodowego kuratora sądowego związane z wykonywaniem kary ograniczenia wolności?

2. Jaki wpływ na zadania kuratora zawodowego związane z wykonywaniem kary ograniczenia wolności miały poszczególne nowelizacje kodeksu karnego i kodeksu karnego wykonawczego z 1997 roku?

Wydaje się, że ewentualne zmiany w interesującym nas zakresie należy zbadać na dwóch płaszczyznach: po pierwsze, jako „zmiany jakościowe” obejmujące między innymi rodzaj obowiązków zawodowego kuratora sądowego, ich treść itp., po drugie zaś, jako „zmiany ilościowe” odnoszące się do obciążenia wykonaniem danego środka reakcji na przestępstwo, w tym wypadku wykonaniem kary ograniczenia wolności. To z kolei pozwoli znaleźć odpowiedź na pytanie, czy w ciągu badanego okresu proces wykonywania kary ograniczenia wolności z punktu widzenia zadań zawodowego kuratora sądowego dla dorosłych uległ ewolucji, czy może jednak rewolucji, i jakie wiążą się z tym konsekwencje.

Na wstępie warto jednak podkreślić, że k.k.w. z 1997 roku podniósł rangę zawodowego kuratora sądowego dla dorosłych, czyniąc go organem postępowania wykonawczego². W konsekwencji sądowy kurator zawodowy dla dorosłych przestał pełnić funkcję wyłącznie organu pomocniczego sądu i stał się samodzielnym organem wykonawczym, odpowiednio usytuowanym w hierarchii tych organów. Był to pierwszy krok na drodze do zwiększenia roli zawodowego kuratora sądowego dla dorosłych w procesie wykonywania orzeczeń.

Kolejny został uczyniony z chwilą wejścia w życie ustawy z dnia 27 lipca 2001 roku o kuratorach sądowych³, która nadała zawodowemu

² Por. art. 2 pkt 6 k.k.w.

³ Dz.U. z 2001 r. Nr 98, poz. 1071, tekst jedn. Dz.U. z 2014 r. poz. 795.

kuratorowi sądowemu odpowiedni status ustrojowy, powołując kurtorską służbę sądową, w której strukturach umieszczony został kurator sądowy⁴.

Jak słusznie zauważył T. Szymanowski⁵, na podstawie wspomnianych aktów prawnych można wskazać dwie grupy obowiązków, które nałożono na zawodowego kuratora sądowego. Pierwsza grupa to obowiązki związane z pozycją ustrojową kuratora sądowego, wyróżnione na podstawie ustawy z 2001 roku. Do drugiej zaś grupy należą obowiązki związane z jego rolą jako organu postępowania wykonawczego na podstawie przepisów k.k.w. oraz aktów wykonawczych⁶.

Z punktu widzenia prowadzonych w niniejszym opracowaniu rozważań istotne znaczenie mają obowiązki należące do drugiej grupy i na nich zostanie skupiona uwaga autorki.

Mówiąc o zadaniach zawodowego kuratora sądowego związanych z wykonywaniem kary ograniczenia wolności, należy wspomnieć, że k.k.w. nie posługuje się pojęciem „zadania” kuratora sądowego, lecz jedynie pojęciem „prawa i obowiązki”⁷. Należy zatem wnioskować, iż z treści ustawowych obowiązków kuratora sądowego wynikają jego zadania, a także

⁴ Należy dodać, że od 1 stycznia 2002 roku kurator sądowy (zarówno zawodowy, jak i społeczny) jest funkcjonariuszem publicznym w rozumieniu kodeksu karnego — por. art. 115 § 13 pkt 3 k.k.; więcej na ten temat zob. M. Niewiadomska-Krawczyk, *Kurator sądowy jako funkcjonariusz publiczny — rozważania na tle art. 115 § 13 pkt 3, „Przegląd Więziennictwa Polskiego”* 2016, nr 93, s. 14–24.

⁵ T. Szymanowski, *Kuratorzy sądowi i zadania przez nich wykonywane po dokonanej reformie*, „Archiwum Kryminologii” 27, 2003–2004, s. 77 n.

⁶ Por. rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 lutego 2013 roku w sprawie sposobu wykonywania obowiązków i uprawnień przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych — Dz.U. z dnia 11 marca 2013 roku; poprzedzone rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 czerwca 2002 roku w sprawie zakresu praw i obowiązków podmiotów sprawujących dozór, zasad i trybu wykonywania dozoru oraz trybu wyznaczania przez organizacje, stowarzyszenia i instytucje swoich przedstawicieli do sprawowania dozoru (Dz.U. Nr 91, poz. 812); oraz rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 czerwca 2010 roku w sprawie podmiotów, w których jest wykonywana kara ograniczenia wolności oraz praca społecznie użyteczna — Dz.U. z 2010 r., Nr 98, poz. 634, które zastąpiło wcześniejsze rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 marca 2004 roku w sprawie podmiotów, w których jest wykonywana kara ograniczenia wolności i praca społecznie użyteczna (Dz.U. z 2004 r. Nr 56, poz. 544).

⁷ Por. rozdział XI, oddział 1 k.k.w. Prawa i obowiązki kuratora sądowego oraz dozór.

podejmowane w ich ramach czynności⁸. Zadania zawodowego kuratora sądowego związane z wykonywaniem kary ograniczenia wolności oparte są na dwóch grupach obowiązków: tych wynikających z art. 173 k.k.w., zawartych w rozdziale XI Prawa i obowiązki kuratora sądowego, do których należy organizowanie i kontrolowanie wykonywania kary ograniczenia wolności, jak również na obowiązkach wynikających z art. 53–66 k.k.w., zamieszczonych w rozdziale IX Kara ograniczenia wolności.

Nie ulega również wątpliwości, że zakres zadań kuratora sądowego związanych z wykonywaniem środka prawno-karnej reakcji na przestępstwo, w tym wypadku kary ograniczenia wolności, zależy od materialnego kształtu tej instytucji. Warto zatem zbadać, jak materialny kształt kary ograniczenia wolności, nadany przez kodeks karny z 1997 roku, wpłynął na obowiązki zawodowego kuratora sądowego związane z jej wykonywaniem, a także, w jaki sposób obowiązki te zmieniały się pod wpływem kolejnych nowelizacji kodeksu karnego.

II

Przede wszystkim należy podkreślić, że kodeks karny z 1997 roku⁹ nadał nowy kształt karze ograniczenia wolności¹⁰. Do najważniejszych zmian należy zaliczyć:

- skrócenie czasu trwania kary, który w nowym kodeksie karnym wynosił od 1 do 12 miesięcy;
- zobowiązanie sądu do wskazywania rodzaju pracy, jaka miała być wykonywana przez skazanego jako nieodpłatna kontrolowana praca na cele społeczne, stanowiąca zasadniczą postać kary;
- zmniejszenie miesięcznego wymiaru czasu pracy do poziomu 20–40 godzin;

⁸ Por. L. Bogunia, *Kurator jako organ prawa karnego wykonawczego*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 3, 1998, s. 181.

⁹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku Kodeks karny (Dz.U. Nr 88, poz. 553; nowelizacja z dnia 20 lipca 2018 roku — tekst jedn. Dz.U. poz. 1600 ze zm.) — dalej: k.k.

¹⁰ W zakresie wcześniejszych regulacji dotyczących kary ograniczenia wolności zob. np. R. Giętkowski, *Kara ograniczenia wolności w polskim prawie karnym*, Warszawa 2007, s. 20 n.; M. Szewczyk, *Kara pracy na cele społeczne na tle rozważań o przestępstwie i karze*, Kraków 1996, s. 199 n.

— odmienne wskazanie podmiotów, w których może być wykonywana praca wskazana w ramach kary ograniczenia wolności;

— zniesienie zastrzeżenia, że potrącenie w wysokości 10–25% wynagrodzenia za pracę na rzecz Skarbu Państwa lub inny cel społeczny wskazany przez sąd jako alternatywna postać kary może być orzeczona wyłącznie wobec osoby zatrudnionej w uspołecznionym zakładzie pracy;

— wprowadzenie obowiązku wysłuchania skazywanego przez sąd przed określeniem czasu i sposobu nakładanych obowiązków¹¹.

Jednocześnie wymierzenie kary ograniczenia wolności wiązało się z nałożeniem na skazanego takich obowiązków jak zakaz zmiany miejsca stałego pobytu bez zgody sądu czy udzielanie wyjaśnień dotyczących odbywania kary.

Ponadto ustawodawca wprowadził obowiązki o charakterze fakultatywnym, takie jak przeproszenie pokrzywdzonego, obowiązek alimentacyjny, powstrzymywania się od nadużywania alkoholu lub innych środków odurzających, naprawienia szkody, uiszczenia świadczenia pieniężnego, co nadało probacyjny charakter karze ograniczenia wolności¹².

Do innych zmian poczynionych w zakresie kary ograniczenia wolności należy także zaliczyć wprowadzenie możliwości oddania skazanego na karę ograniczenia wolności pod dozór kuratora sądowego lub osoby godnej zaufania, instytucji, stowarzyszenia albo organizacji społecznej, do której działalności należy troska o wychowanie, zapobieganie demoralizacji lub pomoc skazanym, jak również wprowadzenie możliwości warunkowego zawieszenia wykonania kary ograniczenia wolności¹³.

Mając to na uwadze, trzeba wyraźnie wskazać, że kara ograniczenia wolności na podstawie przepisów k.k. z 1997 roku w wersji pierwotnej mogła zostać orzeczona w kilku wariantach. Przykładowo mogła przybrać formę wyłącznie obowiązku pracy albo obowiązku pracy połączonego z obowiązkami „probacyjnymi” lub dodatkowo z dozorem. Alternatywnie mogła przyjąć formę potrącenia bądź potrącenia połączonego z obowiąz-

¹¹ Por. R. Pietruszka, *Nowa treść kary ograniczenia wolności*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 36, 2015, s. 38 n.

¹² *Ibidem*, s. 39.

¹³ Por. art. 36 i 69 k.k. w pierwotnym brzmieniu.

kami lub jeszcze z dozorem. Wreszcie jej wykonanie mogło zostać warunkowo zawieszona¹⁴.

Warto zatem zastanowić się, w jaki sposób ustawodawca ukształtował zadania zawodowego kuratora sądowego dla dorosłych związane z wykonaniem kary ograniczenia wolności w przepisach k.k.w. w jego wersji pierwotnej. Treść art. 55 § 2 k.k.w. już od początku jego obowiązywania wskazywała, że zadania zawodowego kuratora sądowego związane z wykonywaniem kary ograniczenia wolności koncentrują się wokół organizowania i kontrolowania jej wykonywania bądź tylko kontrolowania, w zależności od formy, w jakiej omawiana kara została orzeczona¹⁵. Ponadto do zadań zawodowego kuratora sądowego należało podejmowanie czynności o charakterze procesowym związanych ze składaniem wniosków w postępowaniu wykonawczym.

Jednocześnie należy podkreślić, że zakres czynności podejmowanych przy realizacji zadań związanych zarówno z organizowaniem, jak i kontrolowaniem wykonywania kary był zróżnicowany w zależności od wariantu, w jakim orzeczono karę ograniczenia wolności.

Pierwsza istotna z punktu widzenia orzekania kary ograniczenia wolności nowelizacja przepisów k.k. nastąpiła w 2009 roku¹⁶. Dokonane wówczas zmiany można określić między innymi jako zmierzające do oddzielenia czynności *stricte* jurysdykcyjnych od czynności związanych z procesem wykonawczym, a co za tym idzie do uporządkowania procesu wymierzania i wykonywania kary ograniczenia wolności. Do takich zmian należy zaliczyć przede wszystkim rezygnację z udziału sądu we wskazywaniu rodzaju pracy, którą ma wykonać skazany i określenia miejsca jej wykonywania (art. 34 § 2 pkt 2 k.k. i art. 35 § 1 k.k.). Ponadto ustawodawca zrezygnował z możliwości oddania skazanego pod dozór

¹⁴ Zob. szerzej na ten temat M. Niewiadomska-Krawczyk, *Czynności zawodowego kuratora sądowego dla dorosłych związane z wykonywaniem kary ograniczenia wolności*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 33. *Kary i środki wolnościowe w perspektywie praktyki orzeczniczej i wykonawczej*, 2014, s. 163 n.

¹⁵ Por. S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 62 n.

¹⁶ Ustawa z dnia 5 listopada 2009 roku o zmianie ustawy — Kodeks karny, ustawy — Kodeks postępowania karnego, ustawy — Kodeks karny wykonawczy, ustawy — Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 206, poz. 1589). Ustawa weszła w życie 8 czerwca 2010 roku.

kuratora (art. 36 § 1 k.k.)¹⁷, wprowadził możliwość orzekania wobec skazanego wszystkich środków wskazanych w art. 72 k.k., a także dokonania potrącenia z wynagrodzenia za pracę wyłącznie na cel społeczny wskazany przez sąd (art. 35 § 2 k.k.).

Nowelizacja przepisów k.k. pociągnęła za sobą także zmiany przepisów k.k.w. mające bezpośredni wpływ na zadania zawodowego kuratora sądowego związane z wykonywaniem kary ograniczenia wolności.

Najważniejsza zmiana wiąże się niewątpliwie z nałożeniem na zawodowego kuratora sądowego obowiązku wskazania rodzaju pracy (miejsca jej wykonywania i terminu rozpoczęcia), którą skazany ma wykonać (art. 57 k.k.w.). Należy zauważyć, iż kompetencja ta została przeniesiona z sądu orzekającego *in meriti* na zawodowego kuratora sądowego, a zatem zniknęła z postępowania jurysdykcyjnego, a pojawiła się w procesie wykonywania kary. Trzeba bowiem jasno wskazać, że omawiana nowelizacja skutkowałą przekazaniem zawodowemu kuratorowi sądowemu wszystkich, poza orzeczniczymi, zadań w zakresie organizowania i kontrolowania wykonywania kary ograniczenia wolności. To uczyniło zawodowego kuratora sądowego *de facto* „gospodarzem” procesu wykonywania kary ograniczenia wolności¹⁸.

Ponadto poszerzono krąg podmiotów, w których mogła być wykonywana kara ograniczenia wolności orzeczona w formie pracy (art. 58 k.k.w.), co automatycznie spowodowało zwiększenie obowiązków zawodowego kuratora sądowego związanych z realizacją nowego zadania w zakresie pozyskiwania takich podmiotów oraz współpracy z nimi. To zadanie mieści się przede wszystkim w ramach organizowania kary ograniczenia wolności, ale też ściśle związane jest z kontrolowaniem jej wykonywania (współpraca z podmiotem na dalszym etapie), a w efekcie decyduje w ogóle o możliwościach wykonywania tego rodzaju kary na terenie danej gminy. To zaś przekłada się na efektywność pracy kuratora sądowego¹⁹.

¹⁷ Rezygnacja z możliwości oddania pod dozór spotkała się z krytyką (zob. m.in. S. Lelental, *op. cit.*, s. 296 n.), jednakże wydaje się, że uczynienie z zawodowego kuratora sądowego gospodarza procesu wykonywania kary ograniczenia wolności spowodowało na tyle częsty i bliski kontakt ze skazanym na tę karę, iż dodatkowe oddanie pod dozór w tej sytuacji jest zbędne.

¹⁸ Por. S. Lelental, *op. cit.*, s. 295 n.

¹⁹ Zob. M. Niewiadomska-Krawczyk, *Czynności zawodowego kuratora...*, s. 170 n.

Zgodnie z treścią art. 55 § 2 k.k.w. zawodowy kurator sądowy wykonuje czynności związane z organizowaniem i kontrolowaniem wykonywania kary ograniczenia wolności oraz kontrolą obowiązków nakładanych na skazanego odbywającego tę karę²⁰.

Skoro tak, to wypada przyrzeć się, jaki wpływ miały omówione zmiany na czynności zawodowego kuratora sądowego podejmowane w ramach realizacji zadań związanych z organizowaniem i kontrolowaniem wykonywania kary ograniczenia wolności.

Przykładowy katalog czynności po wprowadzonych zmianach wyglądał następująco: pierwszą czynnością było niewątpliwie przyjęcie wyroku do wykonania. W tym celu odpis wyroku przesyłany był do właściwego ze względu na miejsce pobytu skazanego zespołu kuratorskiej służby sądowej, której kierownik, dokonując rozdziału spraw, przekazywał sprawę właściwemu kuratorowi zawodowemu. W tym miejscu należy poczynić uwagę, że odmiennie niż przed nowelizacją odpis orzeczenia skazującego na karę ograniczenia wolności w formie pracy nie był już przesyłany do podmiotu zatrudniającego lub innego wskazanego przez sąd, ale bezpośrednio do zespołu kuratorskiego²¹. Pierwszą czynnością w ramach wykonywania orzeczenia stanowiło natomiast wezwanie skazanego oraz pouczenie go o prawach, obowiązkach i konsekwencjach uchylania się od odbywania kary (art. 57 § 1 k.k.w.). Należy nadmienić, że przed nowelizacją również ta czynność należała do sądu²². Wezwanie skazanego powinno odbyć się w terminie 7 dni od dnia otrzymania orzeczenia do wykonania. Ponadto po wysłuchaniu skazanego kurator powinien wydać decyzję określającą rodzaj, miejsce i termin rozpoczęcia pracy, a także poinformować o tych ustaleniach właściwy organ gminy i podmiot, w którym praca ma być wykonywana. Kolejne czynności kuratora sądowego podejmowane w procesie wykonywania kary ograniczenia wolności obejmowały czynności organizowania i kontrolowania wykonywania kary, takie jak: pozyskiwanie podmiotów, w których kara jest wykonywana, współpraca z tymi podmiotami, także udzielanie instruktaży, prowadzenie szkoleń, przesyłanie niezbędnych dokumentów,

²⁰ Por. S. Lelental, *op. cit.*, s. 295–297.

²¹ Por. K. Postulski, *Zmiany w wykonywaniu kary ograniczenia wolności*, „Proba-cja” 2011, nr 3, s. 130 n.

²² W wyniku nowelizacji uchylono przepis art. 53 § 3 k.k.w.

współpraca w tym zakresie z prezesem sądu. Ponadto kontrolowanie nałożonych obowiązków, składanie do sądu wniosków dotyczących modyfikacji obowiązków, odroczenia lub przerwy w jej wykonaniu, skrócenia kary, orzeczenia kary zastępczej. Opisane czynności zawodowego kuratora sądowego zmierzające do wykonania orzeczenia skazującego na karę ograniczenia wolności w sposób bardzo przejrzysty ukształtowały pozycję kuratora sądowego jako organu postępowania wykonawczego, będącego *de facto* „gospodarzem” procesu wykonywania tej kary.

Przełomem w zakresie zarówno orzekania, jak i wykonywania kary ograniczenia wolności była niewątpliwie ustawa nowelizacyjna z dnia 20 lutego 2015 roku²³, która nadała nową jakość karze ograniczenia wolności (art. 34 § 1a).

Z uzasadnienia do rządowego projektu wspomnianej ustawy wynika, że celem ustawodawcy była „zasadnicza rozbudowa” kary ograniczenia wolności w celu jej „uatrakcyjnienia” i stworzenia alternatywy dla grzywny oraz kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania²⁴. Nowa rozbudowana treść kary ograniczenia wolności objęła bowiem nie jak dotąd dwa obowiązki pozostające w alternatywie, ale cały ich katalog:

— obowiązek nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne w wymiarze 20–0 godzin w stosunku miesięcznym, przy czym nastąpiła także zmiana granic wymiaru tej kary, to jest od 1 miesiąca do 2 lat; ponadto zniesiono możliwości warunkowego zawieszenia wykonania tego rodzaju kary;

— obowiązek pozostawania w miejscu stałego pobytu z zastosowaniem systemu dozoru elektronicznego;

— obowiązek wymieniony w art. 72 § 1 pkt 4–7a k.k. (dotychczas miał wyłącznie charakter fakultatywnego obowiązku o charakterze probacyjnym)²⁵;

²³ Ustawa z dnia 20 lutego 2015 roku o zmianie ustawy — Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2015 r. poz. 396), która weszła w życie dnia 1 lipca 2015 roku.

²⁴ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy — Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw — druk sejmowy 2393.

²⁵ Jest to obowiązek o charakterze obligatoryjnym zmiennym. W literaturze przedmiotu używa się też pojęcia „względnie obligatoryjne” lub „ruchome elementy treściowe kary” — zob. R. Giętkowski, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R. Stefański, Warszawa-Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego 54, 2019

— potrącenie z wynagrodzenia za pracę 10–25% w stosunku miesięcznym;

— zakaz zmiany miejsca stałego pobytu bez zgody sądu, obowiązek udzielania wyjaśnień dotyczących przebiegu odbywania kary²⁶.

Należy dodać, że zgodnie z treścią dodanego przez omawianą ustawę art. 34 § 1b wskazane obowiązki oraz potrącenie miały być orzekane łącznie lub osobno. Poza tym sąd mógł orzec fakultatywnie obowiązki określone w art. 72 § 1 pkt 2 i 3 k.k. lub świadczenie pieniężne.

Wspomniana w uzasadnieniu „rozbudowa” kary ograniczenia wolności *de facto* spowodowała zmianę materialnoprawnego kształtu tej kary, czyniąc z niej środek o charakterze eklektycznym, odznaczającym się dodatkowo sekwencyjnością konstrukcji. Jak słusznie zauważono w literaturze przedmiotu, wprowadzono możliwość orzeczenia 15 zasadniczych wariantów kary, w sumie zaś 1023 warianty jej orzekania²⁷.

Otwarte pozostaje pytanie o wpływ nowej treści kary ograniczenia wolności na zadania i czynności zawodowego kuratora sądowego. Z pewnością determinuje ona w znacznym stopniu czynności kuratorów sądowych związane z wykonywaniem tego typu orzeczeń. Wprawdzie sam zakres zadań nie zmienia się istotnie, nadal jest to organizowanie i kontrolowanie wykonywania kary ograniczenia wolności oraz orzeczonych obowiązków, to znacznie zmieniają się czynności podejmowane w ramach tych zadań.

Przede wszystkim złożoność tej kary i jej eklektyczny charakter znacznie komplikują proces organizowania wykonywania tej kary. To już nie tylko konieczność organizacji pracy skazanego, ale samego sposobu wykonywania tej kary, ukształtowanej eklektycznie i sekwencyjnie (pamiętając o tym, że obowiązki mogą być orzeczone jednocześnie lub pojedynczo, ale za to sekwencyjnie itp.). Ponadto wśród kilku orzeczeń przekazanych do wykonania każda kara ograniczenia wolności może wymagać innej organizacji jej wykonania.

wa 2016, www.legalis.pl; A. Grześkowiak, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2015, www.legalis.pl.

²⁶ Szerzej na temat treści kary ograniczenia wolności po 1 lipca 2015 roku zob. R. Pietruszka, *op. cit.*, s. 41–43.

²⁷ Por. T. Sroka, *Kara ograniczenia wolności*, [w:] *Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz*, red. W. Wróbel, Kraków 2015, s. 135.

Zadania kuratora zawodowego dotyczą kilku kwestii: wykonania kary w postaci obowiązku pracy, w postaci kontroli elektronicznej lub wreszcie obowiązków probacyjnych o charakterze obligatoryjnym, przy czym zakres czynności kuratora może być różny.

W odniesieniu do wykonywania kary w postaci obowiązku pracy to nowy zwiększony zakres czynności może być związany z poszerzeniem kręgu podmiotów, w których może być wykonywana praca o te, którym powierzono (w dowolny sposób) wykonywanie zadań własnych gminy²⁸. Chodzi tu o te czynności kuratora, które wiążą się z pozyskiwaniem tych podmiotów i współpracą z nimi²⁹.

Nowe czynności nakłada na kuratora sądowego także podział na obowiązki probacyjne obligatoryjne, stanowiące treść kary ograniczenia wolności oraz fakultatywne. Dotychczas wobec wszystkich nałożonych na skazanego przez sąd, w ramach kary ograniczenia wolności, obowiązków probacyjnych zawodowy kurator sądowy podejmował tylko czynności kontrolne. W tym stanie prawnym czynności kontrolne mogą być podjęte tylko wobec obowiązków fakultatywnych, które nie podlegają modyfikacji na podstawie art. 61 § 1 k.k.w. W pozostałym zakresie kurator powinien podjąć także czynności związane z organizacją wykonania kary, co znów należy podkreślić, jest wynikiem eklektyzmu i sekwencyjności tej kary³⁰.

Podkreślenia wymaga fakt, że omawiana nowelizacja spowodowała przypisanie kuratorowi sądowemu wykonującemu orzeczenie o karze ograniczenia wolności zupełnie nowe zadania związane z orzeczeniem

²⁸ Zob. art. 56 § 4 k.k.

²⁹ W zakresie pozyskiwania podmiotów, w których może być wykonywana praca, oraz współpracy z nimi zob. szerzej np. A. Janus-Dębska, *Czynniki utrudniające efektywne wykonywanie kary ograniczenia wolności*, [w:] *Teoretyczne i praktyczne aspekty wykonywania kary ograniczenia wolności*, red. A. Kwieciński, Wrocław 2016, s. 37–56; S. Lelental, M. Niewiadomska-Krawczyk, *Współpraca zawodowych kuratorów sądowych dla dorosłych z samorządem lokalnym i innymi instytucjami w zakresie wykonywania kary ograniczenia wolności*, [w:] *Kuratela sądowa w Polsce. Analiza systemu. Księga pamiątkowa dedykowana doktorowi Tomaszowi Jedynakowi*, red. K. Stasiak, Toruń 2018, s. 255–272.

³⁰ Zob. szerzej M. Niewiadomska-Krawczyk, *Wpływ nowej treści kary ograniczenia wolności na czynności zawodowego kuratora sądowego związane z jej wykonywaniem*, [w:] *Teoretyczne i praktyczne aspekty...*, s. 79–92.

tej kary w postaci obowiązku pozostawania w miejscu stałego pobytu kontrolowanego w systemie dozoru elektronicznego³¹.

W ramach zadania związanego z organizowaniem wykonywania tej kary będą to przede wszystkim czynności poprzedzające rozpoczęcie dozoru, w tym zebranie stosownych informacji warunkujących i umożliwiających stosowanie dozoru. W zakresie zaś kontrolowania jej wykonania czynności będą polegać na zbieraniu informacji o przebiegu odbywania kary, kontroli pozostawania w miejscu stałego pobytu w wyznaczonym czasie, udzielaniu zezwolenia na czasowe opuszczenie miejsca stałego pobytu itp. Podstawowa trudność w wykonywaniu zadań przez kuratora sądowego, po nowelizacji dokonanej w 2015 roku, polega, jak się wydaje, na konieczności stosowania różnych reżimów prawnych przy wykonywaniu kary ograniczenia wolności.

Rozważania na temat wpływu zmian w zakresie kształtu kary ograniczenia wolności na zadania i czynności zawodowego kuratora sądowego związane z jej wykonywaniem nie byłyby pełne bez chociażby pobieżnego odniesienia się do zmian wprowadzonych ustawą nowelizującą k.k. z dnia 11 marca 2016 roku³². Na jej podstawie dokonano kolejnych istotnych zmian treści kary ograniczenia wolności, a mianowicie uszczuplono liczbę obowiązków treściowych kary ograniczenia wolności przez usunięcie kontroli elektronicznej miejsca pobytu oraz rezygnację z obowiązków probacyjnych jako obligatoryjnych, stanowiących treść kary na rzecz ich fakultatywnego charakteru. Takie rozwiązanie było niejako „powrotem” do kary ograniczenia wolności w postaci obowiązku pracy i potrącenia, z tą zmianą, że mogą one być orzekane łącznie, a nie tylko alternatywnie. Ponadto wprowadzono możliwość modyfikacji wszystkich obowiązków orzeczonych fakultatywnie.

Na pytanie, w jaki sposób ta zmiana wpłynęła na zadania kuratora sądowego, trzeba stwierdzić, że zasadniczo powinno to spowodować zmniejszenie czynności wykonywanych w ramach organizowania i kontrolowania wykonania tej kary i upodobnić je do tych wykonywanych

³¹ Por. K. Mamak, D. Zając, *Dozór elektroniczny*, [w:] *Nowelizacja prawa karnego 2015...*, s. 221 n.; R. Pelewicz, *Czynności sądowego kuratora zawodowego w wykonywaniu kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego*, „*Probacja*” 2013, nr 3, s. 87–99.

³² Ustawa z dnia 11 marca 2016 roku o zmianie ustawy — Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2016 r. poz. 437). Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego 54, 2019

między czerwcem 2010 a lipcem 2015 roku. Jednakże należy mieć na uwadze, że w ten sposób pojawił się kolejny reżim prawny, w którym przyszło pracować kuratorom wykonującym orzeczenia o karze ograniczenia wolności.

Zanim przedstawione zostaną wnioski dotyczące zmian jakościowych w zakresie obowiązków zawodowych kuratorów sądowych związanych z wykonywaniem kary ograniczenia wolności w ciągu 20 lat obowiązywania k.k. i k.k.w. z 1997 roku, wypada przedstawić zmiany ilościowe związane z obciążeniem kuratorów tym rodzajem spraw. Takie zestawienie przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Zmiana ilościowa — obciążenie zadaniami związanymi z wykonywaniem kary ograniczenia wolności

Rok	Liczba etatów kuratorów dla dorosłych		Wykonywanie kary ograniczenia wolności			Wykonywanie kary ograniczenia wolności na etat kuratorski		
	zawodowych	społecznych	Wpływ w okresie sprawozdawczym	Zakończone postęp. w o.s.	Stan w ostatnim dniu o.s.	Wpływ w okresie sprawozdawczym	Zakończone postęp. w o.s.	Stan w ostatnim dniu o.s.
2007	3103	18 457	86 510	95 203	86 407	27,8	30,7	27,7
2008	3168	19 119	71 436	89 759	67 181	22,5	28,3	21,2
2009	3129	17 864	74 736	68 524	73 491	23,9	21,9	23,5
2010	3130	17 948	90 707	87 676	76 498	29	28	24,4
2011	3139	18 061	91 773	89 230	79 025	29,2	28,4	25,2
2012	3117	17 149	92 079	107 775	63 252	29,5	34,6	20,3
2013	3119	16 239	99 793	99 331	63 535	32	31,8	20,4
2014	3167	15 395	83 557	84 911	62 181	26,4	26,8	19,6
2015	3157	14 216	92 350	91 321	59 791	29,2	28,9	18,9
2016	3144	12 884	113 574	97 622	75 743	36,1	31	24
2017	3099	10 797	110 667	106 661	79 749	35,7	34,4	25,7
2018	3032	8615	126 788	108 526	98 011	41,8	35,8	32,3

Źródło: Na podstawie danych z Ministerstwa Sprawiedliwości — Wydział Statystycznej Informacji Zarządcej w Departamencie Strategii i Funduszy Europejskich.

Wprawdzie nie udało się uzyskać danych obrazujących obciążenie wykonywaniem tego rodzaju kary od momentu wejścia w życie obowiązującej kodyfikacji karnej, ale wydaje się, że okres 14 lat, które zostały przedstawione w zestawieniu, jest jak najbardziej miarodajny i pozwala sformułować konkretne wnioski.

Przede wszystkim należy podkreślić, że prezentowane dane przedstawiają wyłącznie liczbę etatów kuratorów sądowych dla dorosłych. Zadania związane z wykonywaniem kary ograniczenia wolności obciążają wyłącznie zawodowych kuratorów sądowych i nie mogą one być powierzone kuratorom społecznym (art. 55 § 2 k.k.w.). Z przedstawionych danych wynika, że w latach 2007–2018 liczba etatów zawodowych kuratorów sądowych dla dorosłych nie zmieniła się gruntownie i wahała się w granicach od 3 tysięcy do 3170. Analiza wpływu orzeczeń skazujących na karę ograniczenia wolności wskazuje, że z każdym rokiem liczba wpływających do wykonania orzeczeń tego rodzaju zwiększa się. Wyjątkami były lata 2008 i 2014. Jednocześnie w roku 2010 oraz 2015, kiedy wprowadzano ważne dla omawianego rodzaju kary zmiany, odnotowano znaczący wzrost wpływających spraw tego rodzaju. Ponadto należy zauważyć, że każdego roku liczba zakończonych w danym okresie sprawozdawczym spraw jest wyższa lub co najmniej równa liczbie spraw wpływających w danym okresie. Mając na uwadze okres, na jaki może być orzeczona kara ograniczenia wolności, należy założyć, że większość spraw zakończonych to sprawy przyjęte do wykonania w roku poprzednim. Z tego wynika, że kurator zawodowy w swoim referacie rzeczywiście ma wykonywanych orzeczeń tyle, ile wynosi suma spraw wpływających i spraw zakończonych w danym roku. Wskazuje na to także liczba spraw pozostałych do wykonania na koniec okresu sprawozdawczego, która, jak wynika z przedstawionych danych statystycznych, jest równa bądź niewiele niższa niż liczba spraw zakończonych. Wyjątek pod tym względem stanowią lata 2016–2018, w których odnotowano rekordowo wysoki wpływ kar ograniczenia wolności, ale też rekordową liczbę spraw zakończonych. Jeszcze bardziej wymowne wydaje się przeliczenie wpływu orzeczeń z karą ograniczenia wolności, które ma wykonać zawodowy kurator sądowy w przeliczeniu na jeden etat kuratorski. W latach 2007–2018 rokrocznie należy odnotować niewielki wzrost liczby spraw tego rodzaju przypadających na etat kuratora zawodowego. Jest on

bardzo wysoki i wynosi od 22,5 w roku 2008 do nawet 40,8 w roku 2018. Największy wzrost wpływu odnotowano w latach 2010–2013 oraz 2015–2018. Trzeba podkreślić, że mimo bardzo wysokiego wpływu liczonego na jeden etat każdego roku duża jest także liczba spraw zakończonych. Zestawienie prezentowanych danych ze standardami obciążenia pracą kuratorów zawodowych dla dorosłych, określonymi w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 9 czerwca 2003 roku, prowadzi do ciekawych spostrzeżeń. Standardem jest obciążenie jednego kuratora łącznie 120 sprawami, w tym 50 tak zwanymi sprawami własnymi. Wśród spraw wymienionych w rozporządzeniu są dozory własne, których kurator może prowadzić 20–35, oraz dozory tak zwane powierzone, czyli prowadzone przez kuratorów społecznych, ale nadzorowane przez kuratora zawodowego, których kurator może mieć 30–60. Ponadto rozporządzenie wymienia „sprawy inne” w liczbie maksymalnie 50. Zauważalny jest fakt, że rozporządzenie nie wymienia kary ograniczenia wolności jako osobnej kategorii spraw, co oznacza, że powinny one mieścić się w pojęciu „inne”. Skoro tak, to biorąc pod uwagę obciążenie tą właśnie kategorią spraw przypadających na jeden etat, należy stwierdzić, iż samo tylko wykonywanie kary ograniczenia wolności, która stanowi roczny wpływ, wyczerpuje jedną czwartą, jedną trzecią, a nawet jedną drugą obciążenia sprawami według normatywnych standardów.

III

Kończąc rozważania na temat wykonywania kary ograniczenia wolności przez zawodowych kuratorów sądowych w ciągu 20 lat obowiązywania k.k.w., należy pokusić się o przedstawienie kilku wniosków. Po pierwsze, w omawianym okresie nastąpiła znacząca zmiana w zakresie obowiązków zawodowych kuratorów sądowych związanych z wykonywaniem tego rodzaju kary. Miała ona przede wszystkim charakter jakościowy. Choć nie przejawiała się w istotnej zmianie zadań, to obejmowała wykonywane w ich ramach czynności, które przybierały nowe formy, a także rosła ich liczba. Było to efektem wprowadzanych nowelizacji k.k. i k.k.w. w zakresie zarówno materialnego kształtu kary ograniczenia, jak procesu jej wykonywania. Można zatem bezspornie stwierdzić, że każda opisana w niniejszym opracowaniu zmiana przepisów miała swoje od-

bicie także w ilości i jakości wykonywanych przez kuratorów obowiązków. Próbując odpowiedzieć na pytanie, czy te zmiany to wynik ewolucji, czy też swoista rewolucja, trzeba wziąć pod uwagę dwie rzeczy. Przede wszystkim, jak wspomniano na początku, wejście w życie k.k.w. otworzyło przed kuratorami sądowymi nowy etap. Jego początkiem było uczynienie zawodowego kuratora sądowego dla dorosłych organem postępowania wykonawczego. Ten proces podnoszenia rangi kuratora zawodowego, określenie jego statusu oraz swoiste dążenie do zwiększenia jego autonomii w procesie wykonywania orzeczeń sądu znalazł odzwierciedlenie w kolejnej omówionej nowelizacji z 2009 roku, kiedy kurator zawodowy stał się „gospodarzem” procesu wykonywania kary ograniczenia wolności. Jednak ta pozytywna „ewolucja” została zatrzymana w roku 2015, kiedy wprowadzono zmiany o charakterze „rewolucyjnym”, z punktu widzenia obowiązków zawodowego kuratora sądowego dla dorosłych. Doprowadziło to do znacznego obciążenia kuratorów nie tylko ilością nowych obowiązków, lecz także ich jakością. Dodatkową trudność mogła sprawiać konieczność wykonywania omawianej kary na podstawie trzech różnych regulacji prawnych. W tej sytuacji trudno o efektywną pracę i właściwe wykonywanie zadań.

Odnosząc się do zmiany ilościowej, jaka nastąpiła w ciągu 20 lat, czyli rzeczywistego obłożenia pracą, należy podkreślić, że dane statystyczne wskazują na wysokie, ponadstandardowe obciążenie kuratora zawodowego. To, co da się zauważyć, to zapewne brak istotnej zmiany tego stanu rzeczy przez cały analizowany okres. Liczba wykonywanych kar ograniczenia wolności przypadająca na jeden etat kuratorski, choć rośnie, to nie jest zmianą znaczącą. Można śmiało zaryzykować tezę, że w tej kwestii nie mamy do czynienia ani z ewolucją, ani z rewolucją. Jest to jednak założenie błędne. Owa stagnacja wydaje się tylko pozorna. Jak już bowiem wspomniano, każda kara ograniczenia wolności wymaga podjęcia wielu czynności mających na celu właściwą organizację i kontrolę jej wykonania. Jednakże w zależności od wariantu, w jakim kara ta została orzeczona, inny będzie zakres podejmowanych przez kuratora czynności. Skoro tak, to jest to argument za specjalizacją wśród kuratorów zawodowych i zmianą normatywnych standardów obciążenia pracą.

Bibliografia

- Bogunia L., *Kurator jako organ prawa karnego wykonawczego*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 3, 1998.
- Giętkowski R., [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. R. Stefański, Warszawa 2016, www.legalis.pl.
- Giętkowski R., *Kara ograniczenia wolności w polskim prawie karnym*, Warszawa 2007.
- Grześkowiak A., *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2015, www.legalis.pl.
- Janus-Dębska A., *Czynniki utrudniające efektywne wykonywanie kary ograniczenia wolności*, [w:] *Teoretyczne i praktyczne aspekty wykonywania kary ograniczenia wolności*, red. A. Kwieciński, Wrocław 2016,
- Lelental S., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2017.
- Lelental S., Niewiadomska-Krawczyk M., *Współpraca zawodowych kuratorów sądowych dla dorosłych z samorządem lokalnym i innymi instytucjami w zakresie wykonywania kary ograniczenia wolności*, [w:] *Kuratela sądowa w Polsce. Analiza systemu. Księga pamiątkowa dedykowana doktorowi Tomaszowi Jedynakowi*, red. K. Stasiak, Toruń 2018.
- Mamak K., Zajac D., *Dozór elektroniczny*, [w:] *Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz*, red. W. Wróbel, Kraków 2015.
- Niewiadomska-Krawczyk M., *Czynności zawodowego kuratora sądowego dla dorosłych związane z wykonywaniem kary ograniczenia wolności*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 33. *Kary i środki wolnościowe w perspektywie praktyki orzeczniczej i wykonawczej*, 2014.
- Niewiadomska-Krawczyk M., *Kurator sądowy jako funkcjonariusz publiczny — rozważania na tle art. 115 § 13 pkt 3*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2016, nr 93.
- Niewiadomska-Krawczyk M., *Wpływ nowej treści kary ograniczenia wolności na czynności zawodowego kuratora sądowego związane z jej wykonywaniem*, [w:] *Teoretyczne i praktyczne aspekty wykonywania kary ograniczenia wolności*, red. A. Kwieciński, Wrocław 2016.
- Pelewicz R., *Czynności sądowego kuratora zawodowego w wykonywaniu kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego*, „Probacja” 2013, nr 3.
- Pietruszka R., *Nowa treść kary ograniczenia wolności*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 36, 2015.
- Postulski K., *Zmiany w wykonywaniu kary ograniczenia wolności*, „Probacja” 2011, nr 3.
- Sroka T., *Kara ograniczenia wolności*, [w:] *Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz*, red. W. Wróbel, Kraków 2015.
- Szewczyk M., *Kara pracy na cele społeczne na tle rozważań o przestępstwie i karze*, Kraków 1996.
- Szymanowski T., *Kuratorzy sądowi i zadania przez nich wykonywane po dokonanej reformie*, „Archiwum Kryminologii” 27, 2003–2004.

Execution of the penalty of restriction of liberty by a professional probation officer — evolution or revolution? Considerations in the light of 20 years of the Executive Penal Code

Summary

The study focuses on the issues of the professional participation of a court-appointed guardian for adults in the process of executing the penalty of restriction of liberty. The changes in the process of executing the penalty of restriction of liberty that have taken place over the last 20 years raise the following questions to which the answer should be found. How have the duties of a professional probation officer changed related to the execution of the penalty of restriction of liberty? What impact did the individual amendments to the Criminal Code and the Executive Penal Code of 1997 have on the tasks of a probation officer related to the execution of the restriction of liberty?

Keywords: restriction of liberty, probation officer, sentence.